

1975
MART
AY 3 GÜN 31
Yılın 82. günü
Kalan gün: 283

Hicri: 1395, R.Ev.: 10, Rumi: 13v1, Mart: 10, Kasım: 136
Gündüz 12.24 D., Gece 11.36 D., G. uzaması 4 D.

23

PAZAR

İSTANBUL'DA

Vasatı	İmsak	Güneş	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı
4.15	5.58	12.21	15.48	18.24	19.55	1.31

ANKARA 4.02 5.42 12.05 15.33 18.09 19.39
İZMİR 4.27 6.05 12.28 15.57 18.32 19.59
ERZURUM 3.28 5.09 11.31 14.59 17.36 19.06

KOZKAVURAN FIRTINASI

1975
AĞUSTOS
AY 8 GÜN 31
Yılın 233. günü
Kalan gün: 132

Hicri: 1395, Şaban: 13, Rumi: 13v1, Ağustos: 8, Hızır: 108
Gündüz 13.47 D., Gece 10.13 D., G. kısalması 2 D.

21

PERŞEMBE

İSTANBUL'DA

Vasatı	İmsak	Güneş	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı
3.21	5.13	12.17	16.04	19.00	20.40	1.40

ANKARA 3.10 5.00 12.02 15.48 18.43 20.20
İZMİR 3.39 5.25 12.24 16.09 19.03 20.36
ERZURUM 2.36 4.26 11.27 15.14 18.11 19.48

YAPRAKLARIN SARARMA ZAMANI

1975
ŞUBAT
AY 28 GÜN 28
Yılın 59. günü
Kalan gün: 306

Hicri: 1395, Şubat: 13, Rumi: 13v1, Şubat: 13, Hızır: 163
Gündüz 12.36 D., Gece 11.36 D., G. kısalması 3 D.

21

CUMA

İSTANBUL'DA

Vasatı	İmsak	Güneş	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı
4.28	6.09	12.37	16.28	19.34	21.00	1.30

ANKARA 4.29 6.11 11.42 14.34 16.53 18.24
İZMİR 4.51 6.32 12.04 14.59 17.18 18.46
ERZURUM 3.55 5.36 11.09 14.01 16.20 17.51

AGAÇ BUDAMA ZAMANI
KARGI PANAYIRI

1975
MAYIS
AY 31 GÜN 31
Yılın 121. günü
Kalan gün: 244

Hicri: 1395, Ramazan: 13, Rumi: 13v1, Mayıs: 18, Hızır: 179
Gündüz 13.21 D., Gece 11.32 D., G. kısalması 3 D.

21

SALI

İSTANBUL'DA

Vasatı	İmsak	Güneş	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı
4.45	6.27	11.57	14.48	17.07	18.39	1.32

ANKARA 4.29 6.11 11.42 14.34 16.53 18.24
İZMİR 4.51 6.32 12.04 14.59 17.18 18.46
ERZURUM 3.55 5.36 11.09 14.01 16.20 17.51

AGAÇ BUDAMA ZAMANI
KARGI PANAYIRI

1975
MAYIS
AY 31 GÜN 31
Yılın 121. günü
Kalan gün: 244

Hicri: 1395, Ramazan: 13, Rumi: 13v1, Mayıs: 18, Hızır: 179
Gündüz 13.21 D., Gece 11.32 D., G. kısalması 3 D.

23

PERŞEMBE

İSTANBUL'DA

Vasatı	İmsak	Güneş	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı
4.45	6.27	11.57	14.48	17.07	18.39	1.32

ANKARA 4.29 6.11 11.42 14.34 16.53 18.24
İZMİR 4.51 6.32 12.04 14.59 17.18 18.46
ERZURUM 3.55 5.36 11.09 14.01 16.20 17.51

AGAÇ BUDAMA ZAMANI
KARGI PANAYIRI

1975
MAYIS
AY 31 GÜN 31
Yılın 121. günü
Kalan gün: 244

Hicri: 1395, Ramazan: 13, Rumi: 13v1, Mayıs: 18, Hızır: 179
Gündüz 13.21 D., Gece 11.32 D., G. kısalması 3 D.

23

PERŞEMBE

İSTANBUL'DA

Vasatı	İmsak	Güneş	Öğle	İkinci	Akşam	Yatsı
4.45	6.27	11.57	14.48	17.07	18.39	1.32

ANKARA 4.29 6.11 11.42 14.34 16.53 18.24
İZMİR 4.51 6.32 12.04 14.59 17.18 18.46
ERZURUM 3.55 5.36 11.09 14.01 16.20 17.51

AGAÇ BUDAMA ZAMANI
KARGI PANAYIRI

Doğa Gözlemlerinden Takvim Yapraklarına Hava Durumu

Bir zamanlar yapraklı takvimlerin günlük yaşamımızda ne kadar önemli bir yeri olduğunu eskiler anımsarlar. Öyle ki, yeni yıl alışverişlerinde listenin başında yer alırdı çoğu kez. Her geçen gün bir yaprağın eksildiği bu takvimlerde günün anlam ve önemini belirten küçük yazılardan, özellikle ev hanımları için faydalı, pratik bilgilere yemek tariflerinden, kız ya da erkek o gün doğan çocuğunuza koyabileceğiniz adlara değin, hemen akla gelmeyecek pek çok konuyla ilgili kısa bilgiler verilirdi. Kuşkusuz bu

takvimlerin önemli işlevlerinden biri de o günün ya da belli bir zaman aralığının hava durumuna ilişkin bilgileri vermesiydi.

Balık fırtınası, havaya, suya ya da toprağa düşen cemreler, ayandon fırtınası, bahar günlerinin sonu, sitte sevrin başlangıcı ya da pastırma yazı gibi terimler, bu türden takvim yapraklarında yer alan bir bakıma küçük hava tahmin raporlarıydı.

İLETİŞİMİN ışık hızına ulaştığı 20. yüzyılın bu son günlerindeyse kuşkusuz ne böylesi takvimlere rastlıyoruz ne de onlardakine benzer hava durumu terimlerinin geçtiği konuşmaları duyuyoruz. Günlük gazetelerde, televizyon ya da radyo kanallarındaki hava tahmin raporları bizim bu konudaki gereksinimimizi büyük ölçüde karşılıyor. İleri teknolojinin kullanıldığı hava gözlem istasyonlarından sağlanan verilerden ve uydu görüntülerinden yararlanılarak hazırlanan hava tahmin raporları, bir gündenden daha kısa ve daha uzun zaman aralıkları için gerçeğe çok yakın tahminler sunuyor bize. Bu yüzden, yapraklı takvimlerdeki hava durumu tahminlerinin yavaş yavaş unutuluyor hatta unutulmuş olması aslına ba-

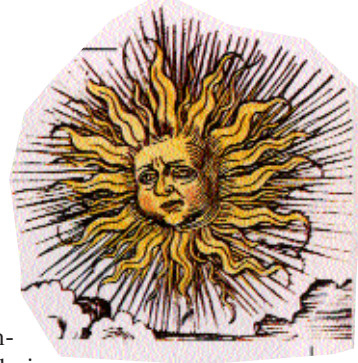
kılırsa doğal. Buna karşın söz konusu takvimlerde, sayılı günler adını alan bu hava tahminlerinin gerçekten ilgisi olmadığını söylemek de doğru olmaz. Çünkü şimdi bizlere ilginç belki de komik gelen bu terimlerin yüzlerce yıllık geçmişi vardır. Atmosferdeki hava olaylarının genellikle belli bir düzende ya da ritimde gerçekleşiyor oluşu, bu tür takvimlerde yer alan hava tahminlerinin dayanağıydı. Bu da insan türünün belki de en önemli özelliklerinden biri olan gözlem yeteneğinin bir ürünüydü.

HİDRELLEZ

Rumi Nisan'ın yirmi üçüncü, Milâdi takvimin Mayıs ayının altıncı gününe verilen addır. Doğrusu Hızır ve İlyas'dır.

Hızır Peygamber ölümsüz, ebedî hayata mazhar olmuş bir Peygamberdir. Hızır ve İlyas (Aleyhisselâm) bizim gibi beşeriyete lâzım olan kessaf, yeme, içme, tenasül gibi şeylerle bağlı olmayan fakat bunları iptedikleri vakit yapabilen veya terkeden İki zat-ı İllî-i kâdır. Bir anda letafetlerinden dolayı bir veya birkaç mekânda bulunabilirler. Kur'an'a ve İslâm a'limlerine göre beg tabekalı hayat düzeninden kılkindinde yaşarlar. Hayatına, varlığına ve kendisiyle yapılan görüşmelere dair Kur'an-ı Kerim'de Kehif suresinde bilgi olduğu gibi, İslâm ümmesinden elliye yakın şâirinde eseri vardır. Hatta dilimizde bir anda İki yerde bulunmalarıyla istenilen yardımcı için «Hızır gibi imdadıma yetişti» sözü meselî haline gelmiştir. Her sene Mayıs ayında yapılan Hidrellez şenlikleri ve helîl de bu İki Nebinin birbiriyle, bu mevâlimde buğünde buluşmalarının hatırası olarak yıldönümüdür. İslâm'da Hidrellez'in nâsi - geçliğini bu kalıma «İki İzzetlerde hep İstanbul halkının «İzzetleri tesbit etmiş» ve onlar yazılmıştır. Halbuki bu bir oca Ceva-İn-donaya ve diğer oca Cebaiten'ite biten İslâm âleminin hâmen umumiyatla hayatına girmiş bir bahar şenliğidir ve aralarındaki tesâdürlük mâlûmumuz değildir.

Atalarımız gerçekten de iyi birer gözlemciydi. Çevrelerinde sürekli devinen doğayı; yağın yağmuru ya da karı, doğan günü, yaprakların sararışını, esen rüzgârı, sık olmasa da patlayan yanardağları ve belki depremleri gözlemlemişlerdi. Bu olaylar arasında genellikle yıkıcı olanları doğaüstü güçlerin varlığına bağlamak çok yaygın bir yaklaşımdı. Sonraları bu doğaüstü güçlerin gazabından korunmak için, gözlemlerle edindikleri bilgileri kullandılar. Böylece belli aralıklarla yinelenen ve yaşamı olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen bazı hava koşullarını tahmin etme ve bunlara karşı önlem alma şansları doğdu.

Özellikle denizciler ya da çiftçiler gibi yaşamlarını sürdürebilmeleri doğrudan hava koşullarına bağlı olan insanlar, hava durumunun nasıl olacağını doğadaki pek çok ipucuna bakarak anlayabiliyorlardı. Kuşkusuz edindikleri bu tür bilgiler onlara, kuşaktan kuşağa aktarılan öğüt ve salık verilen deneyimlerin bir armağanıydı. Bu konuda mitolojiye ve folklorla ait ürünlerin de önemli oranda etkisi olmuştu. Hemen herkesin bildiği "Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır" türünden atasözleri, ya da "Korkma zemherinin kışından, kork aprilinin beşinden, yolcu yolda eğler, öküzü ayırır eşinden" gibi tekerlemeler bu tür bilgileri aktarma işini yapmıştı.

Doğal olarak, bunlar arasında işe yaramaz batıl inançlar yok değildi ama yüzyıllarca dikkatle yapılagelmiş gerçek doğa gözlemlerine dayalı olanları, doğru tahminler yapmalarını sağlıyordu. Gerçekten de insanların hava koşullarındaki bazı küçük değişiklikleri sezmeye algıları yetmez-

Kırmızı çuhaçiçekleri güneşli günlerde tamamen açılırken, havanın kapalı olduğu günlerde sıkıca kapalıdır.

ken, bitki ve hayvanların bazıları bu türden küçük değişimleri algılayabilir ve bunlar karşısında farklı davranışlar sergiler ya da çeşitli tepkiler gösterirler. Örneğin bir otlaktaki ineklerin yağmur her yeri ısılatmadan önce, herhangi bir yere uzanarak (yatarak) kendilerine kuru bir yer hazırlamaları, ya da kışın ardından açan atkestanesi çiçeklerinin havaların artık ısınmaya başladığını ve baharı müjdelemesi gibi, cırcır böcekleri ya da çekirgelerden, çam kozalaklarına, meşe ya da dişbudak ağaçlarından kıyıya vuran deniz yosunlarına, çuha çiçeklerine, sarmaşıklara, doğadaki pek çok canlı bu tür tahminler için kullanılan birer araçtı.

Ayrıca, hava koşullarıyla gökbilim yani yıldızların hareketleri arasında bir ilginin bulunduğu inancı da çok yaygındı eskiden.

İlkçağda Sirius'un Güneşle birlikte doğuşu Mısır'da Nil Nehri'nin yükselmesini, Atina'daysa etezyen rüzgârlarının başlangıcını ve yaz aylarındaki boğucu sıcakların duraklamasını belirtiyordu. Deneyim ve gözlemlerle

saptanan bu "gün"ler Antik Yunan'da çiftçilerin ve denizcilerin günlük yaşamlarında karşılaşabilecekleri doğal tehlikelerden korunabilmelerini sağladı bir bakıma.

Antik çağda Doğu Akdeniz bölgesinde bu tür bilgilerin yer aldığı metinlerden biri olan *parapegma*'lar, burçlar sistemine göre düzenlenmiş ve güneş yılı boyunca yıldız evrelerini, hava koşulları hakkında notları ve diğer takvim bilgilerini içeren ilk yazılı metinlerdi. Bilinen en eski *parapegma*'lardan biri Miletos'ta ortaya çıkarılmıştı. Bu da Ege Denizi'nin doğu kıyılarında bu tür takvimlerin çok daha yaygın olarak kullanılmış olduğunu ortaya koyuyor. Öte yandan, antik çağdaki Yunan *parapegma*'larında yer alan iklimsel bilgilerin kökeninin çok daha eskilere indiği, Mezopotamya uygarlıklarına dayandığı ve buradan Eski Yunan *parapegma*'larına aktarıldığı söylenebilir. Daha sonraları İtalya'da da kullanılmaya başlanan *parapegma*'lar, ilkçağın hemen pek çok gökbilimcisi-deyim yerindeyse meteoroloğu-tarafından hazırlanmışlardı. Bunlar arasında Ptolemaeus ve Eudoxos'u da sayabiliriz.

Eski Yunan uygarlığının bu konudaki birikimini devralan Roma uygarlığıysa, özellikle tarım alanında kullandıkları göz-

Atkestanesi ağaçlarının çiçeklenmesi, havaların iyiye gittiğinin bir göstergesiydi.

Kıyıya vurmuş deniz yosunlarının kuru olmaları iyi havanın, nemli olmaları yağışlı havanın habercisiydi.

Açılmış çam kozalağı havadaki nemin azlığını, kapalı olanıysa fazlalığını gösterir.

lem ve birikimlerini de bunlara ekleyerek, *parapegma*'ları kendileri için daha işlevsel hale getirdiler. Soğuk, dolu yağması, taşkın mevsimleri ve çeşitli tarımsal etkinliklerin yapılması gereken zamanlara ait bilgilerin yer aldığı, tarım takvimi denebileceği takvimler hazırladılar. (bunların en tanınmış Collumella'nın *calendarium rusticum*'udur).

Roma döneminden sonra özellikle Arap-İslam uygarlığında da bu tür takvimlerin hazırlandığı, İslam bilginlerinin parapegma sahibi Antik Yunan bilginlerinin birikimlerinden (eserlerinden) yararlandıkları söylenebilir. Ayrıca bu uygarlıkları barındıran coğrafyanın daha düzenli (kararlı) bir iklim gösteriyor oluşu da, yapılan mevsimlik hava tahminlerinin daha isabetli olmasını sağlıyordu. Arap-İslam dünyasında almanak adını alan bu tarım takvimleri, hava tahminleri, köylüler için mevsimlik öneriler, dini günlerle ilgili bilgiler de içeriyordu ve 12. yüzyıl başlarına ait elyazmalarıydılar. Bugün de kullanılan almanak sözcüğü, ortaçağ Arapçası'ndan türemiş bir terim olarak "devinin çöktüğü yer" anlamına geliyordu. Daha sonraları kamp ya da konaklanan yer anlamında kullanılan sözcük, bugün bir bölgenin hava koşullarını niteleyen bir sözcük olarak kullanılıyor. Böylece, halk takvimlerinin ya da tarım takvimlerinin bir türü olan almanakların, ilk önce Arap kültür dünyasında ortaya çıktığını ve gün, hafta, ay ve yıl esasına göre düzenlenmiş tablo vb takvimler olduğunu söyleyebiliriz. Ortaçağ sonlarında özellikle hükümdarlara, varislerine ve ben-

Kırmızı çuhaçiçekleri gibi sarmaşıklar da taç yapraklarını hava koşulundaki değişime göre açıp kaparlar. Tamamen açık sarmaşık çiçekleri iyi havanın habercisidir.

Hava durumuyla ilgili eski inanışlardan birine göre; meşe ağaçlarının dişbudak ağaçlarından önce çiçeklenmesi ılık günlerin, tersi durumsa sağanak yağışlı günlerin habercisiydi.

zeri güçlü kişilere yeni yıl armağanı olarak sunulan bu takvimler, özellikle 13. yüzyıldan bu yana, yazılı kayıtlardaki ki oranı gittikçe artan, hava koşullarıyla ilgili bilgilerin yanı sıra şiir ve öyküler de içeriyordu. Daha sonraları çeşitli ülkelerde de kullanılmaya başlanan almanaklar, İngiltere'de ilk kez 14. yüzyılda yayımlanmaya başlanmıştı. Bunu 15. yüzyılda Almanya'da ve 17 yüzyılda da Amerika'da yayımlanan almanaklar izledi. 18. yüzyıldan bu yana, almanaklara bazı gökbilim bilgileri de eklenerek günümüze kadar geldi. Sonuç olarak, benzer takvimlerde kullanılan bilgilerin, yüzyıllardan beri bir toplumdan diğerine aktarıldığını ve bu sırada her toplumun kendi gözlemleriyle de zenginleştirildiğini, böylece bir toplumsal miras olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz.

Saf yün havadaki neme duyarlı bir malzemedir. Hava kuruyrsa buklelenir, nemliyse daha düzdür.

Türklerin Orta Asya'da, Müslümanlığı kabul edene dek kullandıkları On İki Hayvanlı Türk Takvimi (Takvim-i Sal-i Türkan)inde de hava koşullarıyla ilgili bazı bilgilere de rastlanıyor. MÖ 2300 yıllarında kullanılmaya başlanan, Çin takvimiyle büyük benzerlikler gösteren bu takvim, on iki yıllık çağlara göre düzenlenmişti. Genel olarak yılın yağışlı ya da kurak geçeceği, kıtlık ya da bolluk yılı olacağı hakkında bilgiler de yer alıyordu. Bu bilgilerin büyük olasılıkla Orta Asya'daki gözlemlere dayandığı söylenebilir. Anadolu'nun 11. yüzyılda doğudan batıya doğru Türkleştiği dönemde

Türkler, kendilerine yurt edindikleri, farklı kültürlerin beşiği olmuş bu yeni topraklarda var olan, bölgenin iklimsel özelliklerine ait bilgileri, kendi deneyimleriyle birlikte kullanmışlardı. 1452 yılı için hazırlanmış, Fatih Sultan Mehmet'in kütüphanesine ait "Takvim ve Ahkâm-ı Sal" de hicri-kameri aylara göre düzenlenmiş olmasına karşın, şubat, mart gibi jülyen takvimine ait ay adlarının yanı sıra bazı sayılı günler de yer alıyordu.

Bugün de kullandığımız lodos, poyraz, meltem gibi terimlerin kökenini Anadolu topraklarında yüzlerce yıl önce yaşamış uygarlıklara kadar

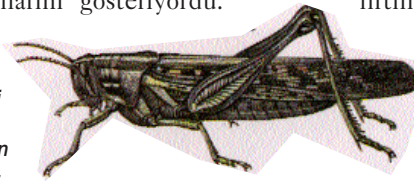
1400'lü yılların başında hazırlanmış Saatler Kitabı adlı bir elyazmasına ait bu resimler, bir tür takvim niteliği taşıyor. Her ayın burçlarını, önemli sosyal ve doğal olaylarını gösteren bu resimler, Limbourg kardeşler tarafından bir Fransız soylusu için hazırlanmıştı.

götürebiliriz. Ayandon (Aya Andon) fırtınası, Meryemana Fırtınası, Hızır İlyas Günü (Rumlara göre Aya Yorgi, Katoliklere göre St. Georges) gibi sayılı günler de Anadolu'da yaşamış Hristiyan toplumlarca saptanmış adlardı. Hatta şubat (shabat), eylül (elul-ululu), temmuz (tammuz) gibi bazı ay adlarının da Babil Uygarlığı'ndan Anadolu topraklarında yaşayan diğer uygarlıklara miras kaldığı söylenebilir.

Çok değil daha on beş-yirmi yıl öncesine kadar yaygın olarak kullanılan yapraklı takvimler, şimdilerde pek çoğumuzun anıları arasında kaldı. Ebüzziya Takvimi, Hayat Takvimi, Müneccimbaşı Takvimi, Saatli Maarif Takvimi ya da Takvimi Ziya gibi takvimlerde geçen hamsin, erbain, koçkatımı fırtınası gibi terimler de büyük annelerimiz yaşındaki kişiler arasında geçen kimi şiddetli tartışmaların şifreli sözcükleriydi. Örneğin hızır ya da kasım terimlerinin bir yılı oluşturan sıcak ve soğuk iki dönemin adları olduğunu bilmek sorulmadan öğrenile-

bilecek şeyler değildi o yaşlardaki bizler için. Yaz ve sonbahar aylarını kapsayan hızır, yılın daha sıcak olan bölümleri için (mayıs başından kasım başına) kullanılan bir terimdi. Kasım terimiye hızıra oranla daha soğuk bir dönem olan yılın geri kalan bölümü için kullanılıyordu. Bir yılın bu şekilde sıcak ve soğuk dönemler olarak ikiye ayrılması geleneğinin Geldaniler'den Bizans yoluyla Anadolu'da yaşayan uygarlıklara miras kaldığı sanılıyor. Erbain ve hamsin terimleriye kış dönemindeki uzun süreli iki soğuk dönemin adlarıydı. Bunlardan Arapçada elli anlamına gelen hamsinin ifade ettiği elli gün süreli soğuklar, zemheriye göre daha soğuk ve sert hava koşullarını gösteriyordu.

Çekirgeler de pek çok böcek gibi hava durumundaki değişimlere duyarlıdır. Hava sıcaklığının yüksek olduğu günlerde, daha çok ses çıkarmaları onların da bir tahmin aracı olarak görülmelerini sağlamıştı.

Zemheri adıyla da bilinen erbainden sonra gelen hamsin, Celali Takvimi'ne göre yılbaşı ve baharın ilk günü olan Nevruz'la sona eriyordu. Bunlar gibi, cemreler sırasıyla havaya, suya, toprağa 7'şer gün arayla düşüyor ve Arapça "kor" ya da "küçük taş" anlamına geliyordu. Yine Arapça, "soğukların sonu" anlamını taşıyan "Berd-i eyyam-ül acz" deyimini Türkçeye "berdelacuz" biçiminde yerleşmiş ve "kocakarı soğuk" olarak da Türkçeleştirilmişti. Mart ayı ortalarındaki yedi ya da sekiz günlük soğuk bir dönemi gösteriyordu. Bunun gibi, bu tür takvimlerde genellikle 21-26 Nisan tarihlerine karşılık gelen "sitte-i sevr" dönemiye altı gün süreli soğukları ifade ediyordu. Çünkü Arapçada "sitte" altı "sevr" de öküz ya da boğa anlamındaydı ve özetle bu terim, boğa burcunun altı günü demek oluyordu. Aynı takvimlerde fırtına ya da sert rüzgârlara ait kayıtlar da bulunuyordu. Bu tür kayıtlar ya yalnızca "fırtına" olarak belirtiliyor ya da gündönümü, karakış, bildircin geçimi gibi bazı adlar taşıyordu. Bu adlarsa genellikle bu "fırtına"larla aynı zamanda gerçekleşen daha başka doğa olaylarından kaynaklanıyordu.

Murat Dirican